เจ้าฟ้านักพัฒนา พระผู้ตามรอยเบื้องพระยุคลบาท สมเด็จพระบรมชนกนาถ

เสาวนีย์ บุตรช่วง *

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ในขบวนเสด็จของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

* นักจดหมายเหตุปฏิบัติการ หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสถานีทดลองเกษตรหลวงขุนวาง
ตำบลแม่วิน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘

ทุกคราวที่ตามเสด็จ ทรงรับรู้ถึงความทุกข์ยาก
ความเดือดร้อนของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ
ได้ด้วยพระองค์เอง

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรที่วัดเจดิยาศรีวิหาร
ตำบลนาแส กิ่งอำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย
เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๓

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เจ้าฟ้านักพัฒนา พระผู้ทรงอุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของปวงชนชาวไทย ตามรอยเบื้องพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงสนองพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างหาที่ติไม่ได้ ภาพที่ประจักษ์สะท้อนผ่านพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติด้วยพระวิริยะอุตสาหะ ทุกหนแห่งที่เสด็จพระราชดำเนิน ทุกพระราชดำริที่พระราชทาน ล้วนเพื่อความอยู่ดีกินดี ความสุข และความร่มเย็นของอาณาประชาราษฎร์เป็นที่ตั้ง พระเกียรติคุณแผ่ไพศาลเป็นที่ซาบซึ้งใจคนไทยทั้งชาติ

แรงบันดาลพระราชหฤทัยที่ได้ทรงดำเนินตามรอยเบื้องพระยุคลบาท ในการช่วยเหลือ และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรทั่วทุกภูมิภาค ก่อกำเนิดเป็นโครงการพัฒนาในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งนอกจากจะช่วยเสริมสร้างการดำเนินงานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ แล้วยังช่วยสนับสนุนการดำเนินงานของภาครัฐอีกด้วย แรงบันดาลพระราชหฤทัยนี้สะท้อนผ่านพระราชดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตน-ราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ที่พระราชทานเป็นพิเศษแก่ข้าราชการสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อเดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ความว่า

“....เหตุที่ชอบการพัฒนาช่วยเหลือประชาชนนั้นเห็นจะเป็นเพราะความเคยชินตั้งแต่เกิดมาจำความได้ก็เห็นทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรี-นครินทราบรมราชชนนี ทรงคิดหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะยกฐานะความเป็นอยู่ของคนไทยให้ดีขึ้น....ได้ตามเสด็จฯ ไป....เห็นความทุกข์ยากลำบากของพี่น้องเพื่อนร่วมชาติก็คิดว่าช่วยอะไรได้ควรช่วย ไม่ควรนิ่งดูดาย เมื่อโตขึ้นพอมีแรงทำอะไรก็ทำไปอย่างอัตโนมัติ โดยทำตามพระราชกระแส หรือตามแนวพระราชดำริ การช่วยเหลือประชาชนเป็นหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ต้องทำเป็นประจำอยู่แล้ว....”

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมโครงการหมู่บ้านสหกรณ์ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๒

เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสถานีทดลองเกษตรหลวงขุนวาง ตำบลแม่วิน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๗

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปทรงงานอย่างใกล้ชิดในทุกหนแห่ง มีน้อยครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงงานพัฒนาและทรงเยี่ยมราษฎรในถิ่นทุรกันดารห่างไกลคมนาคม โดยไม่มีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ตามเสด็จไปด้วย ทรงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ในขบวนเสด็จของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทุกคราวที่ตามเสด็จทรงรับรู้ถึงความทุกข์ยากความเดือดร้อนของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ได้ด้วยพระองค์เอง ทรงเรียนรู้การทรงงานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รวมถึงทรงเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาตามแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแก่ข้าราชการและหน่วยงานรับผิดชอบและเกี่ยวข้องกับงานนั้น ๆ พระองค์ทรงแสดงถึงความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติพระองค์ตามรอยพระยุคลบาทไว้ในบทพระราชนิพนธ์ “เดินตามรอยเท้าพ่อ” ด้วยภาษาที่เรียบง่าย แต่สะเทือนความรู้สึกยิ่ง ดังว่า

“ฉันเดินตามรอยเท้าอันรวดเร็วของพ่อโดยไม่หยุด

ผ่านเข้าไปในป่าใหญ่ น่ากลัว ทึบ
แผ่ไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด มืดและกว้าง
มีต้นไม้ใหญ่ ใหญ่เหมือนหอคอยที่เข้มแข็ง
พ่อจ๋า...ลูกหิวจะตายอยู่แล้วและเหนื่อยด้วย
ดูสิจ๊ะ...เลือดไหลออกมาจากเท้าทั้งสองที่บาดเจ็บของลูก
ลูกกลัวงู เสือ และหมาป่า
พ่อจ๋า...เราจะถึงจุดหมายปลายทางไหม?...”

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมศูนย์อพยพผู้ประสบภัยสงคราม อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๒

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงแบ่งเบาพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการ ซึ่งล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมทั้งสิ้น จากการตามเสด็จไปในถิ่นทุรกันดารทั่วทุกภูมิภาคอย่างต่อเนื่องและยาวนาน จึงทรงทอดพระเนตรเห็นปัญหาความทุกข์ยากของราษฎรและปัญหาต่าง ๆ ของชนบทอย่างชัดเจน งานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่

งานด้านการพัฒนาชนบท

พระราชกรณียกิจในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เกือบทั้งหมดเป็นการทรงงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานพัฒนาชนบท เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำและชลประทาน การเกษตรและส่งเสริมอาชีพ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดสรรและพัฒนาที่ดิน การคมนาคม การแพทย์และสาธารณสุข การสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น จากการที่พระองค์ได้ถวายงานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในด้านการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริมาโดยตลอดนั้น ทำให้พระองค์ทรงทราบถึงแก่นแท้ของปัญหา และวิธีการที่จะทรงแก้ไขปัญหาในชนบทให้เป็นรูปธรรมได้อย่างแท้จริง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าถึงประสบการณ์จากการทรงงานว่า[๑]

"....ประสบการณ์ในการตามเสด็จพระราชดำเนิน มีมากมาย เล่าเท่าไหร่ไม่จบ ออกไปทุกครั้งก็ได้ความรู้ความคิด และมีประสบการณ์ใหม่ ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมักทรงออกไปพัฒนาปัจจัยในการผลิต เพื่อการกินอยู่ของคนในท้องถิ่น ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือการหาน้ำให้เพียงพอแก่การเพาะปลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน เวลาเสด็จพระราชดำเนินนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงสอนผู้ตามเสด็จให้รู้จักดูแผนที่ และสังเกตภูมิประเทศ ดูภูเขา ทางน้ำ ต้นไม้ ซักถามผู้ที่อยู่ในพื้นที่ให้ทราบข้อมูลมากที่สุด สมเด็จพระนางเจ้า ฯ ทรงงานในลักษณะเดียวกัน คือจะต้องซักถามข้อมูลจากประชาชนในพื้นที่ โดยจะเน้นในการพัฒนาตัวบุคคล.... "

---

[๑] สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). **สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรี สิรินธร ฯ กับการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.** กรุงเทพฯ : บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด. ๒๕๓๖, หน้า ๓๕.

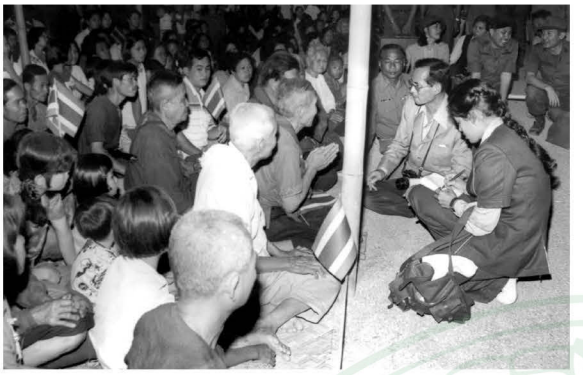

เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโครงการชลประทาน และทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๓

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงงานด้านการพัฒนา จะต้องทอดพระเนตรพื้นที่จริง หลายครั้งต้องทรงพระดำเนินขึ้นเขา ลงห้วย เข้าป่า นับว่าลำบากยิ่งนัก ในการเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระองค์เองตามลำพัง หลายครั้งมีสภาพการณ์ที่ทุลักทุเล สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย ไม่มีใครคาดคิดว่าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี จะเสด็จพระราชดำเนินไป ณ ที่นั้น แต่พระองค์ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ณ ที่ดังกล่าว ทรงยึดแนวทางการทรงงานตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเน้นความเรียบง่าย และสอดคล้องกับสภาพสังคมนั้น ๆ หากเรื่องใดที่พระองค์ไม่ทรงทราบก็จะทรงสอบถามกับผู้ที่อยู่บริเวณนั้น หรือกับนักวิชาการที่มีความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ หรือแม้กระทั่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการทดลองในโครงการส่วนพระองค์ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้แก่ราษฎร

บทความพิเศษในหนังสือ พระทรงเป็นดวงแก้วส่องไทย โดย ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้เล่าถึงการทำงานสนองพระราชดำริภายใต้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ว่า ทรงเป็นนักวิชาการที่ใฝ่รู้ ทรงเป็นคลังข้อมูล ทรงมีความพิถีพิถันและให้ความสนพระราชหฤทัยกับรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่บางครั้งเราอาจจะมองข้าม ในการตามเสด็จทุกครั้งจะเห็นพระองค์ทรงพกสมุด เพื่อบันทึกข้อมูลและพกกล้องส่วนพระองค์ เพื่อทรงถ่ายภาพเก็บเรื่องราวต่าง ๆ ที่ทรงประสบ ปัจจุบันคาดว่าสมุดบันทึกของพระองค์จะมีจำนวนนับไม่ถ้วนแล้ว ในอนาคตอาจจะต้องมีการเรียบเรียงเป็นจดหมายเหตุส่วนพระองค์ ซึ่งจะกลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และมีคุณค่าต่ออนุชนรุ่นหลังต่อไป

งานด้านการศึกษา และพัฒนาคุณภาพชีวิต

พระราชกรณียกิจในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ด้านการศึกษานั้นทรงเป็นผู้ที่ใฝ่พระราชหฤทัย และอุทิศพระองค์ให้แก่การศึกษา มิใช่เพียงเพื่อนำมาพัฒนาประเทศให้เกิดประโยชน์แก่ราษฎรเท่านั้น หากยังคงพัฒนาด้านการศึกษาเพื่อสงเคราะห์ผู้ยากไร้ด้อยโอกาสที่ไม่รู้ให้ได้รู้ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และพัฒนาตนเองให้มั่นคงสืบไป ส่วนงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งครอบคลุมถึงงานด้านการปรับปรุงคุณภาพอนามัย การสาธารณสุขและโภชนาการ พระองค์ได้ทรงปรับปรุงและเสริมสร้างภาวะทางด้านโภชนาการ ด้านสุขภาพพลานามัยของประชาชน โดยเฉพาะเด็กในวัยศึกษา ตลอดจนการพัฒนาด้านสภาวะแวดล้อม ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ และทรงดำเนินการอย่างต่อเนื่องจริงจัง ดังพระราชปรารภระหว่างการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรบ้านเขาตันหยง จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ความว่า

"....สุขภาพ อนามัยของประชาชนในหมู่บ้านควรจะได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะเด็กก่อนวัยเรียน ซึ่งเป็นวัยเริ่มต้นของชีวิต การขาดสารอาหารในวัยดังกล่าว จะมีผลกระทบต่อสติปัญญาของเด็กโดยตรง...."

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมโครงการก่อสร้างเขื่อนแม่งัด อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๐

ทรงประกอบอาหารพระราชทานแก่นักเรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน กิ่งอำเภอท่าอุเทน จังหวัดหนองคาย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทรงงานอย่างใกล้ชิดในทุกหนแห่ง

เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรฝายปาลี ตำบลมาโมง
กิ่งอำเภอสุคิริน จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรฝายทดน้ำคลองแบแก ณ บ้านแบแล ตำบลบองอ
อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๙

โครงการในพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตน-ราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี หลายโครงการก่อกำเนิดจากการตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงเยี่ยมราษฎรในถิ่นทุรกันดาร อาทิ โครงการปรับปรุงภาวะโภชนาการเด็กอ่อนก่อนวัยเรียน จังหวัดนราธิวาส ซึ่งมีต้นกำเนิดในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในเขตพื้นที่จังหวัดนราธิวาส ทำให้ทรงพบเห็นปัญหาการขาดสารอาหารในเด็กก่อนวัยเรียน รวมทั้งมารดาของเด็กที่มีภาวะการขาดอาหารด้วยเช่นกัน จึงมีพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหา โดยพระราชทานพระราชทรัพย์จำนวนหนึ่งให้ดำเนินการ เมื่อการดำเนินงานประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีแล้ว จึงได้มีพระราชดำริให้ขยายผลการดำเนินงานไปยังจังหวัดอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังทรงคิดหาวิธีการที่จะเป็นจุดเริ่มต้นในการแก้ไขปัญหาภาวะการขาดแคลนอาหาร โดยกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินงานของพระองค์คือเด็กในวัยเรียน และเด็กวัยก่อนเรียน โครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ได้แก่ โครงการอาหารกลางวัน โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน โครงการอาหารจานเดียว โครงการอาหารเสริม และโครงการควบคุมโรคขาดสารไอโอดีน

โครงการสำคัญ ซึ่งแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อเด็กและเยาวชน คือ โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์เด็กปฐมวัย และโรงเรียนอนุบาลทั้งในเขตเมืองและเขตชายแดนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพของเด็กในทุกด้าน รวมทั้งช่วยแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองในการเลี้ยงดูเด็กให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างเต็มที่ เป็นการเชื่อมโยงการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้แก่ผู้ปกครอง ปัจจุบันโครงการพัฒนาเด็กเล็ก อันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี กระจายอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศในชื่อของโครงการและ

ทรงมีความพิถีพิถันและให้ความสนพระราชหฤทัยกับรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่บางครั้งเราอาจจะมองข้าม

ผู้ดำเนินการต่าง ๆ ทรงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนและคุณภาพของคนเป็นอย่างมาก ทรงตระหนักในความสำคัญของเด็กและเยาวชนที่จะเป็นทรัพยากรสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในอนาคต สมเด็จพระเทพ-รัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงงานต่าง ๆ อย่างไม่ทรงรู้จักเหน็ดเหนื่อย ทรงทุ่มเทกำลังพระวรกาย พระปรีชาสามารถ เพื่อประโยชน์สุขของราษฎรโดยแท้ ซึ่งความสนพระราชหฤทัยในการพัฒนาของพระองค์ ยังสะท้อนผ่านพระราชกรณียกิจในด้านอื่น ๆ อาทิ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีโครงการที่สำคัญ ได้แก่ โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์พันธุกรรมพืช การวางแผนพัฒนาพันธุ์พืช กิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช โดยการจัดตั้งกิจกรรมสวนพฤกษศาสตร์ในโรงเรียน เพื่อเป็นสื่อในการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์แก่เยาวชน

ในการตามเสด็จทุกครั้งจะเห็นพระองค์ทรงพกสมุด เพื่อบันทึกข้อมูล และพกกล้องส่วนพระองค์ เพื่อทรงถ่ายภาพเก็บเรื่องราวต่าง ๆ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นผู้ที่สนพระราชหฤทัยในสาขาวิชาการต่าง ๆ พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติในแต่ละวันมีหลากหลายเรื่องราว ทรงตั้งพระทัยในการปฏิบัติงานทุกด้านด้วยการทรงสัมผัส และทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เอง ทรงมีความจำที่เป็นเลิศ โดยเฉพาะในเรื่องของบุคคลและสถานที่ จะทรงจดจำสถานที่ต่าง ๆ ที่เคยเสด็จพระราชดำเนินแล้วอย่างแม่นยำ เมื่อทรงพบปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ก็มิทรงรอช้าที่จะพระราชทานความช่วยเหลือ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนนั้น ๆ พระองค์ไม่ทรงย่อท้อต่องานที่ยากลำบาก ไม่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะเสด็จพระราชดำเนินไป ณ ที่ใด สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี จะเสด็จพระราชดำเนินตามรอยพระบาทไป ณ ที่แห่งนั้น และทรงช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ สร้างความสุขให้แก่ราษฎรด้วยน้ำพระราชหฤทัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตาอย่างหาที่สุดมิได้

การอุทิศพระองค์เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ยากไร้ในถิ่นทุรกันดารให้ได้รับโอกาส ยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยเฉพาะการทรงงานด้านพัฒนาสังคม แม้สังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่ด้วยพระปรีชาสามารถอันลุ่มลึก จึงทรงเชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงนี้ให้เข้ากับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม องค์การยูเนสโก โดยนายเฟเดริโก มายอร์ (Federico MAYOR) ผู้อำนวยการใหญ่องค์การยูเนสโกเฝ้าทูลละอองพระบาทพูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเหรียญ Acropolis แด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ณ สำนักงานใหญ่องค์การยูเนสโก เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ พระเกียรติคุณนี้แสดงให้โลกประจักษ์ว่าพระองค์ทรงทุ่มเทกำลังพระวรกายอย่างมิทรงเหน็ดเหนื่อยย่อท้อ และหยุดยั้งงานที่ยากลำบากจนบังเกิดประโยชน์แก่สังคม ยังความปลื้มปีติเป็นล้นพ้นแก่ปวงชนชาวไทย ขอพระองค์ทรงพระเจริญ